

دیپلماسی ایران در خاورمیانه شکننده و چالش گذار از توریسم به تروریسم

مختار صالحی*

عضو هیأت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۹/۱۶ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۳/۰۴)

چکیده

پارامترهای مختلفی بر توسعه اقتصادی کشورها تاثیرگذار است. از بین پارامترهای تاثیرگذار، امنیت یکی از مهم‌ترین آنهاست. وجود امنیت در سطح داخل و منطقه بر فرایند توسعه اقتصادی تاثیر بسزایی دارد. در شرایط کنونی، در خاورمیانه، دو روی سکه امنیت، تروریسم و توریسم قرار دارد. علی‌رغم افزایش سطح ضریب امنیت ملی ایران، ضریب امنیت در خاورمیانه کاهش یافته است. سوال اصلی پژوهش این است که، شکننده‌گی دولت‌ها در خاورمیانه چه تاثیری بر جایگاه توریسم نسبت به تروریسم در منطقه بر جای گذاشته است؟ بنابر فرضیه پژوهش، به نظر می‌رسد، متاثر از تداوم شکننده‌گی در کشورهای عراق، سوریه و یمن، خاورمیانه به منطقه جناب برای تروریست‌ها تبدیل شده است. تداوم حضور تروریسم، در بلند مدت فرایند توسعه منطقه از جمله ایران را با مشکل مواجه می‌کند. اتخاذ دیپلماسی فعال منطقه‌ای از سوی ایران برای ارتقاء ضریب امنیت خاورمیانه ضروری به نظر می‌رسد. در همین راستا، موضوع فوق را بر اساس چارچوب نظری ماهیت دولت‌های شکننده به بحث می‌گذاریم. برای آزمون فرضیه، از روش توصیفی تحلیلی همراه با آمار و ارقام بین‌المللی مرتبط با موضوع استفاده شده است.

کلیدواژه‌ها

امنیت، خاورمیانه شکننده، تروریسم، توریسم، دیپلماسی منطقه‌ای، ایران.

مقدمه

با پیدایی خیزش‌های مردمی در خاورمیانه و آفریقا که در سال ۲۰۱۱ و از کشور تونس آغاز شد، دومینوی تحولات سیاسی، اجتماعی و امنیتی در منطقه به جریان افتاد. پس از گذشت یک دوره پنج ساله از این تحولات، خیزش‌های مردمی به ثمر نشست و در ادامه فضای مناسب برای رشد گروه‌های تروریستی و احیاء و تثبیت اقتدارگرایی در منطقه ایجاد شده است. بر اساس چارچوب نظری پژوهش، کاهش ضریب امنیتی و وابستگی دولت‌های منطقه به بازیگران داخلی و بین‌المللی برای افزایش و ارتقاء سطح دولت ملت سازی، موجب شکننده‌گی و ایجاد منحصه امنیتی در خاورمیانه می‌شود، که در بلند مدت موجب وابستگی بیشتر دولت‌های منطقه به بازیگران خارجی خواهد شد. زمانیکه ناامنی در منطقه گسترش پیدا کند، زمینه ورود تروریسم به منطقه بیشتر می‌شود. اقدامات تروریستی در کشور ترکیه در سال ۲۰۱۶ و آغاز سال جدید میلادی، موید عواقب گسترش ناامنی در منطقه خاورمیانه است. متاثر از تحول فوق، تروریسم رشد و نمو پیدا می‌کند و نتیجه آن نیز تخریب زیرساخت‌های توسعه در کشورهای منطقه و کاهش روند توسعه است.

توریسم بر عکس تروریسم، نه تنها مانع توسعه نیست بلکه موجب رشد و افزایش ثروت کشورهای منطقه خواهد شد. متاثر از افزایش ضریب امنیت، صنعت توریسم توسعه پیدا می‌کند و متاثر از کاهش ضریب امنیت، جریان تروریسم در منطقه رشد پیدا می‌کند. پرسش اصلی پژوهش این است که، شکننده‌گی دولت‌ها در خاورمیانه چه تاثیری بر جایگاه توریسم نسبت به تروریسم در منطقه بر جای گذاشته است؟ بنابر فرضیه پژوهش، به نظر می‌رسد، متاثر از تداوم شکننده‌گی در کشورهای عراق، سوریه و یمن، خاورمیانه به رتبه اول جذب تروریسم تبدیل شده است، که تحول فوق در بلند مدت فرایند توسعه کل منطقه از جمله ایران را با مشکل مواجه می‌کند. ناامنی در منطقه موجب گذار از توریسم به تروریسم خواهد شد و در بلند مدت بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران تاثیر منفی بر جای می‌گذارد. اتخاذ دیپلماسی فعال منطقه‌ای از سوی ایران برای افزایش ضریب امنیت منطقه و جلوگیری از سرایت ناامنی به دیگر کشورهای خاورمیانه ضروری است. در همین راستا، موضوع فوق، بر اساس چارچوب نظری ماهیت دولت‌های شکننده مورد بررسی قرار می‌گیرد. برای آزمون فرضیه، از روش توصیفی تحلیلی همراه با آمار و ارقام بین‌المللی مرتبط با موضوع استفاده شده است.

۱. پیشینه تحقیق

در مورد تاثیر متقابل ترویم و تروریسم در خاورمیانه، پژوهش مستقلی صورت نگرفته است. البته در مورد هرکدام از مفاهیم کلیدی در این تحقیق، مقالات، کتاب و تحلیل‌های متعددی انجام گرفته است. بطور مثال در مورد تروریسم به عنوان یک موضوع مستقل، کتاب‌های لاتین و فارسی متعددی به نگارش درآمده است. در مورد موضوع تروریسم در منابع فارسی و انگلیسی تحقیق‌های مختلفی انجام گرفته است. اما پژوهشی مستقل در قالب موضوع فوق انجام نگرفته است.

در منابع داخلی، حسن روحانی (۱۳۹۰) در کتاب «امنیت ملی و نظام اقتصادی ایران» به مقوله امنیت پرداخته است. به اعتقاد نویسنده، باید امنیت را از جنبه‌های گوناگون مورد بررسی قرار داد و مواردی که ضریب امنیت را کاهش می‌دهند شناسایی و بر رفع آنها تلاش کرد. در همین زمینه در بخشی از کتاب، بر اکوتوریسم و برنامه‌ریزی برای رشد گردشگری و ارتباط آن با مقوله امنیت تاکید شده است. احمد بخارایی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای تحت عنوان «امنیت اجتماعی، ضرورتی در ترویج صنعت گردشگری» بر اهمیت ابعاد امنیت اجتماعی تاکید کردند. در این مقاله بر اساس مطالعه موردی کلان شهر مشهد، شرایط امنیت اجتماعی برای توسعه گردشگری پیشنهاد شد که می‌توان از طریق آن روند جذب گردشگر را افزایش داد. مقاله «نقش امنیت در توسعه گردشگری» نوشته اسکندر صیدایی و همکاران (۱۳۸۹) در زمینه امنیت و ارتباط آن با گردشگری به بحث پرداخته است. مقاله تاکید می‌کند که بین امنیت و گردشگری رابطه مستقیم و دو سویه وجود دارد. امنیت مقدمات جذب گردشگر را فراهم می‌کند و جذب زیرساخت‌ها در ادامه به توسعه امنیت کمک می‌کند، که البته اثرات آن بیشتر در صنعت گردشگری ایران قابل توجه است.

در نوشته دیگر، در کتابی تحت عنوان «مقدمه‌ای بر توریسم و امنیت آن» توسط حسین ابراهیم زاده (۱۳۹۳) به نگارش درآمد. در این کتاب مولف تلاش کرده، بین روند افزایش توریسم و مقوله امنیت ارتباط معناداری برقرار سازد و تاثیرگذاری متقابل آن دو را مورد تاکید قرار دهد. محمدباقر نوبخت و الهام پیروز (۱۳۸۷)، کتابی تحت عنوان «توسعه صنعت گردشگری در ایران، موانع و راهکارها» به نگارش درآوردند. کتاب، ضمن اشاره به اهمیت صنعت گردشگری در ایران، به برخی از موانع و تنگناهای فرا روی گردشگری در ایران اشاره کرده است. نویسندگان، امنیت را یکی از فاکتورهای تاثیرگذار بر جذب گردشگر در ایران می‌دانند. همچنین در بخش آخر کتاب به چالش‌ها، فرصت‌ها و راهکارهای اجرایی صنعت گردشگری در ایران اشاره شده است.

مجتبی لطفی‌فر و حسین یغفوری (۱۳۹۱)، مقاله‌ای تحت عنوان «نقش امنیت در توسعه گردشگری، مورد شناسی چابهار» به نگارش درآوردند. در این مقاله بر این نکته تاکید شد، که

صنعت پرسود گردشگری در سطوح مختلف ملی و منطقه‌ای با امنیت ارتباط مستقیم داشته و هرگونه خدشه در سطوح مختلف باعث خسارات جبران ناپذیر به این صنعت می‌شود. مجموعه مقالات برگزیده اولین همایش ملی «امنیت و توسعه پایدار گردشگری» توسط عباس کیانی (۱۳۸۹) گردآوری شد. در این مجموعه از منظرهای مختلف تلاش شد به جنبه‌های گوناگون تاثیر امنیت بر روند جذب گردشگر و بطور متقابل تاثیر گردشگری بر افزایش امنیت ملی تاکید شود.

در منابع خارجی به تفصیل رابطه بین توریسم و تروریسم مورد تاکید قرار گرفته است. در مورد موضوع تروریسم یکی از منابع مهمی که در این تحقیق استفاده شده، بررسی «شاخص جهانی تروریسم» است که توسط موسسه اقتصاد و صلح (۲۰۱۶)، هر ساله در این مورد گزارش چاپ می‌کند. شاخص جهانی تروریسم با رصد کردن اقدامات تروریستی در جهان، تعداد و مکان‌هایی که اقدامات تروریستی صورت گرفته است را جمع‌آوری و به صورت آمار و تحلیل در اختیار مخاطب قرار می‌دهد. از منبع فوق برای بررسی گسترش و رشد تروریسم در خاورمیانه استفاده شد.

در مورد توریسم، از گزارش‌های نهادهای بین المللی که در مورد توریسم اطلاعات جمع‌آوری می‌کنند استفاده شده است. از جمله سازمان جهانی توریسم (۲۰۱۵) که آخرین تحولات مربوط به توریسم و مناطق گردشگری را هر ساله گزارش می‌دهد. منبع دیگری که در زمینه صلح و ثبات بین المللی هر سال آمار و ارقام منتشر می‌کند، «موسسه اقتصاد و صلح» است. موسسه فوق، هر سال با ارائه گزارش تحت عنوان «شاخص جهانی صلح» (۲۰۱۵)، وضعیت امنیت در مناطق مختلف را مورد بررسی قرار می‌دهد. کمک این منبع به پژوهش، بررسی وضعیت دقیق و آماری کشورهای واقع در منطقه خاورمیانه از جمله سوریه و عراق و یمن است.

در مورد مفهوم و ماهیت شکننده‌گی دولت‌ها می‌توان به کتاب «دولت‌های شکننده، جامعه شناسی جنگ و منازعه در دنیای مدرن» نوشته لوتار بروک و همکاران وی اشاره کرد. کتاب فوق توسط احمد رشیدی ترجمه شده است. کتاب فوق، علاوه بر ارائه نگاهی عمیق به ماهیت پیچیده دولت‌های شکننده، چارچوب منسجم تاریخی برای تبیین روندهای سیاسی در دنیای معاصر فراهم می‌آورد. از کتاب فوق، برای بررسی مفهوم و ماهیت دولت‌های شکننده و شاخص‌های دولت‌های شکننده در بخش چارچوب نظری استفاده شده است (لوتار بروک و همکاران، ۱۳۹۴).

موکش رانجا و همکاران (۲۰۱۴) مقاله «تروریسم، توریسم را ترور می‌کند» نوشتند. در مقاله، نویسندگان به مطالعه موردی هند به عنوان یکی از کشورهای مهم مقصد گردشگری در سطح جهان پرداختند. نویسندگان مقاله، با بررسی ارتباط بین توریسم و تروریسم در کشور هند، لزوم اقدامات ملی و جهانی برای کاهش ناامنی در برابر رشد توریسم را گوشزد کردند. گابریل ام. آلفلت (۲۰۱۵)

و همکاران وی در مقاله «تروریسم و تروریسم بین الملل» به مطالعه موردی نقش تروریسم بر مقصد توریست‌های آلمانی پرداختند. نویسندگان مقاله، ضمن اشاره به مقصد گردشگران آلمانی، مجموعه اقدامات تروریستی که علیه آنها انجام شده است را مورد بررسی قرار دادند. در مجموع، در بیشتر پژوهش‌های صورت گرفته رابطه امنیت و گردشگری در سطح داخل مورد توجه قرار گرفته است. در این تحقیق محقق بنا دارد با توجه به اهمیت تحولات خاورمیانه و تاثیر آن بر صنعت گردشگری ایران، موضوع را در سطح منطقه‌ای و بین المللی مورد بررسی قرار داده و بر لزوم اتخاذ دیپلماسی فعال منطقه‌ای از سوی جمهوری اسلامی ایران تاکید نماید.

۲. چارچوب نظری: مفهوم، ماهیت و شاخص دولت شکننده

امروزه امنیت به عنوان مهم‌ترین و زیربنایی‌ترین اصل در تدوین استراتژی توسعه گردشگری در جهان به شمار می‌آید. میان گردشگری، ثبات، توسعه و امنیت رابطه تعریف شده‌ای وجود دارد. توسعه زیرساخت‌های جهانگردی تا حدود زیادی به سایر فعالیت‌ها جاری و عمرانی یک منطقه، عوامل حمایت کننده، قوانین و مقررات، اطلاع رسانی و هماهنگی سازمان‌های مرتبط در امور جهانگردی وابسته است و هر گونه بروز ناامنی و به‌کارگیری خشونت در سطوح مختلف زیان‌های جبران ناپذیری به این صنعت وارد می‌سازد (صیدایی و هدایتی مقدم، ۱۳۸۹: ۱۰۳).

در عصر حاضر، مفاهیمی چون جهان سوم و کشورهای جنوب عملاً ماهیت کاربردی خود را از دست داده‌اند. مفهوم جهان سوم در فضای رقابت ایدئولوژیک جنگ سرد بین بلوک کشورهای غرب و شرق به کشورهای توسعه نیافته یا کمتر توسعه یافته‌ای اطلاق گردید که بیرون از بلوک‌های قدرت قرار داشتند. به دنبال فروپاشی اتحاد شوروی، جهان از حالت تقسیم بندی غالب و مرسوم خارج شد و بار دیگر بر اساس معیار توسعه یافتگی و توسعه نیافتگی به دو گروه کشورهای توسعه یافته واقع در نیمکره شمالی و کشورهای توسعه نیافته یا کمتر توسعه یافته واقع در نیمکره جنوبی تقسیم گردید. امروزه با توجه به واقعیت‌های موجود در نظام بین‌الملل به نظر می‌رسد، معیار فوق، چندان معیار دقیق و روشنی برای گروه‌بندی کشورها نباشد. از این روی در جستجوی مفاهیم جایگزین برای گروه‌بندی کشورها، به تازگی دولت‌های شکننده برای گروه کشورهای توسعه نیافته و مفاهیم دولت‌های مستحکم و دولت‌های موفق برای گروه کشورهای توسعه یافته مورد استفاده قرار می‌گیرد. دولت‌های شکننده، دولت‌هایی هستند که اقتدار مرکزی در آنها شکل نگرفته و تحت تاثیر عوامل مختلف داخلی و خارجی بسیار آسیب‌پذیر و مستعد خشونت و هرج و مرج هستند (رشیدی و صالحی، ۱۳۹۳).

شککننده بودن دولت معانی متعددی را در بر می‌گیرد که در چارچوب آن طیفی از دولت‌های تک حزبی همچون کره شمالی تا کشورهایی سوریه که درگیر جنگ داخلی هستند را در بر می‌گیرد. در این میان، گسترش فقر به عنوان یکی از معضلات مهم فراروی کشورهای شککننده است. امروزه یک سوم از فقرای جهان در کشورهای شککننده زندگی می‌کنند و تا سال ۲۰۱۸، به حدود یک دوم گسترش پیدا می‌کند و بر اساس پیش بینی های صورت گرفته، تا سال ۲۰۳۰، به حدود دو سوم نیز افزایش پیدا کند. البته، سهم قشر جوان در کشورهای مورد بحث به طور تقریبی دو برابر کشورهای غیر شککننده است و جمعیت کشورهای شککننده، بطور تصاعدی افزایش پیدا می‌کند (OECD Report, 2014:15). مفهوم دولت‌های شککننده، طیف وسیعی از کشورها را در بر می‌گیرد؛

نخست؛ برخی از دولت‌های شککننده شامل کشورهایی هستند که هم اکنون مشغول اصلاح امور داخلی خود برای برون رفت از منازعاتی هستند که در تمامیت ارضی آنها اتفاق افتاده است و تلاش می‌کنند، در راستای دولت سازی و صلح‌سازی در داخل کشور خود اقدامات لازم را دنبال نمایند. میانمار، لیبیا و تیمور شرقی نمونه‌هایی از این کشورها هستند.

دوم؛ برخی دیگر، شامل کشورهایی هستند که مدت زیادی با ناامنی، بحرانی‌های متعدد و منازعات بومی شده روبرو هستند، در این مورد می‌توان به جمهوری آفریقای مرکزی، گینه بیسائو اشاره کرد. همچنین، میزان وقوع خشونت و جرم در این کشورها بالاست. سوریه، عراق و یمن در زمره آنها قرار می‌گیرند.

سوم؛ در نهایت به مجموعه‌ای از کشورها، عنوان شککننده اطلاق می‌شود که با وجود اینکه، از ساختار مدیریتی و اجرایی قدرتمند برخوردار هستند اما عدم همگرایی سیاسی در درون کشورهای مزبور و همزمان نبود فرصت‌های اقتصادی تنش و خشونت در داخل آن کشورها را گسترش می‌دهد. این وضعیت در کشورهایی از قبیل مصر، پاکستان، لیبی، کره شمالی وجود دارد. ویژگی‌های فوق به همراه نهادهای ضعیف همچون فساد مالی موجب گسترش ناامنی و خشونت و نزدیک شدن به موقعیت شککننده‌گی در داخل آن کشورها می‌شود. البته میزان شککننده‌گی این قبیل دولت‌ها دارای ابعاد متفاوتی است که حوزه‌های تاثیرگذاری آن می‌تواند از سطح محلی به ملی و در نهایت به بین المللی کشانده شود (OECD Report, 2014:15).

بر اساس نگاه سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۱، از مناطق و یا دولت‌هایی با عنوان شکننده نام برده می‌شود که از توانایی محدودی برای انجام وظایف اصلی حکمروایی برخوردار هستند و حتی از توانایی و ظرفیت لازم برای گسترش تعاملات سازنده در سطح جامعه برخوردار نیستند. دولت‌های شکننده در مقابل شوک‌های اقتصادی و بلایای طبیعی داخلی و خارجی به شدت آسیب‌پذیر هستند. دولت‌های شکننده دولت‌های ناکارآمدی هستند که توانایی برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌های تعریف شده دولت را ندارند و فاقد مشروعیت در میان مردم هستند (بروک، ۱۳۹۴، ۳۶).

در کنار دولت‌های شکننده، دولت‌هایی قرار دارند که ظرفیت بالایی در انعطاف‌پذیری^۳ دارند که از آن ظرفیت و مشروعیت، برای مدیریت کشور، جمعیت و سرزمین خود بهره می‌برند. همچنانکه از آمادگی کامل برای هضم انتظارات و دیدگاه‌های رقیب و برقراری تعامل متقابل در برابر رشد فزاینده نهادهای داخلی و بین‌المللی برخوردار هستند. شیوه مدیریت فوق، نقطه مقابل دولت‌های شکننده قرار می‌گیرند، دولت‌هایی که مسیر طولانی برای دستیابی به یک دولت قوی و کارآمد همراه با صلح و ثبات داخلی در پیش دارند (OECD Report, 2014:16).

در کل، شاخص‌هایی که با آن میزان شکنندگی در خاورمیانه اندازه‌گیری شده است، به دو بخش تقسیم می‌شود. بخش نخست، موضوعات اقتصادی و اجتماعی را مورد بررسی قرار می‌دهد و بخش دوم موضوعات سیاسی و امنیتی. هر کدام از آنها برای تحلیل میزان شکنندگی کشورهای خاورمیانه دارای اهمیت‌اند (The Fund for Peace, 2016:12)؛

الف) شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی

۱. فشارهای جمعیتی؛ شامل حوادث و یا بلایای طبیعی که بر جمعیت کشور تأثیرات ناگواری بر جای می‌گذارد و دولت از توانایی لازم برای حفاظت از شهروندان خود برخوردار نیست. در این مورد می‌توان به بلایای طبیعی، بیماری‌ها، محیط زیست، آلودگی، کمبود غذا، سوء تغذیه، کمبود آب، رشد جمعیت، رشد ناگهانی جمعیت جوان و تضادهای اخلاقی اشاره کرد. در این مورد می‌توان به کشور عراق اشاره کرد.

۲. موضوع پناهندگی؛ بر اساس این شاخص، فشارها بر جمعیت کشور سوریه، عراق و حتی یمن باعث افزایش احتمال جابجایی‌ها و بی‌خانمان شدن انسان‌های زیادی در کشور می‌شود. مواردی از

^۱. OECD

^۲. Fragile State

^۳. Resilience State

قبیل نقل مکان کردن، کمپ‌های پناهندگی، بیماری‌های ناشی از نقل مکان کردن‌ها، نمونه‌هایی از موضوعات مرتبط با پناهندگی در این کشورهاست. در این مورد می‌توان میزان جابجایی اجباری برخی از فرقه‌ها همچون ایزدی‌ها در عراق که از سوی داعش محاصره شده و در ادامه با کمک‌های داخلی و خارجی نجات پیدا کردند اشاره داشت، که نشان از وضعیت وخیم پناهنده‌گی در همسایگی ایران دارد. یا بطور مثال میزان مهاجرت سوری تبارها به اروپا نمونه‌ای آشکار از گسترش شکننده‌گی این کشور است.

۳. توسعه نامتوازن، که در آن مجموعه‌ای از نابرابری‌ها و بی عدالتی‌های ناشی از تولید، توزیع و مصرف سرمایه و دسترسی به خدمات رفاهی در میان طبقات سرمایه‌دار و فقیر و روستایی و شهری در کشور گسترش پیدا می‌کند.

۴. ظلم‌های گروهی، که بر اساس آن موقعی که خشونت و تنش میان گروه‌های اجتماعی در داخل کشور اتفاق می‌افتد از میزان توانایی دولت در کنترل این گونه بحران‌ها کاسته شده و هر روز بر خشونت آن افزوده می‌شود.

۵. فرار مغزها، نیز زمانی اتفاق می‌افتد که در کشور، فرصت‌های لازم برای طبقه نخبه جامعه وجود ندارد و بتدریج این طبقه از جمعیت به دیگر کشورها مهاجرت می‌کند. مهاجرت جمعیت تحصیل کرده سرمایه انسانی از جمله این شاخص است. بطور مثال، میزان مهاجرت دانشمندان و مهندسان عراقی با وقوع بحران و ناامنی در عراق به کشور آمریکا یکی از مصادیق فرار مغزها در این کشور است. اقدام فوق یعنی خروج سرمایه انسانی و فکری از کشور و نهادینه شدن فقر و توسعه نیافتگی، که در بلند مدت بر امنیت ملی کشورهای همسایه از جمله ایران تاثیرگذار خواهد بود. جذب بخشی از مهندس‌های سوری در شرکت‌های صنعتی آلمان نمونه متاخر از این شاخص است.

۶. فقر و رکود اقتصادی؛ شرایط رکود اقتصادی باعث می‌شود دولت نتواند در مواقعی که شهروندان نیازمند یاری دولت هستند، کمک کند. کسری موازنه اقتصادی، بدهکاری‌های دولت، بیکاری، بیکاری جوانان، قدرت خرید پائین، سرانه تولید خالص ملی، رشد درآمد خالص ملی و تورم از جمله معیارهای بررسی میزان شکننده‌گی دولت‌ها در این زمینه است.

ب) شاخص‌های سیاسی و امنیتی

۷. مشروعیت دولت؛ فقدان کارایی در دولت و افزایش فساد در کشور باعث می‌شود قراردادهای اجتماعی در کشور تضعیف شوند. فساد، سطح کارآمدی حکومت، مشارکت سیاسی، سطوح دموکراسی، اقتصادهای نامشروع، تجارت مواد مخدر، اعتراضات و تظاهرات، منازعه قدرت در

درون کشور، نمونه‌هایی برای بررسی این شاخص هستند. بطور مثال اختلافات سیاسی که در عراق در اواخر دوران نوری المالکی اتفاق افتاد و منجر به پیدایی اختلاف در این کشور و ظهور ناگهانی داعش شد، به خوبی گویای وجود این قبیل موارد در خاورمیانه است. اختلاف دیدگاه در مورد حاکمیت مشروع سیاسی در کشور سوریه و یمن موجب گسترش ناامنی در این کشورها شده است.

۸. خدمات عمومی، بهبود سلامت جامعه، آموزش و پرورش در میان شهروندان از جمله وظایف کلیدی دولت‌ها هستند. در این میان، جرائم، خدمات آموزشی، مراقبت‌های کیفی، جاده‌ها، دسترسی به اینترنت و تلفن از جمله این خدمات هستند.

۹. حقوق بشر و حاکمیت قانون؛ زمانی که حقوق بشر در کشور نقض می‌شود و حاکمیت قانون تضعیف می‌شود اصلی‌ترین و بنیادی‌ترین مسئولیت دولت به مخاطره می‌افتد. میزان آزادی مطبوعات، آزادی مدنی، آزادی سیاسی، قاچاق انسان، تعداد زندانی سیاسی از جمله موضوعاتی است که بطور کلی با حقوق بشر و حاکمیت قانون یک کشور مرتبط است و می‌تواند بر روند شکنندگی دولت تاثیر گذار باشد.

۱۰. سازوکارهای امنیتی؛ تاکید این شاخص بیشتر بر به کارگیری مشروع زور در داخل است. از جمله، منازعات داخلی، گسترش سلاح‌های کوچک، اعتراضات و شورش، جنایات ناشی از منازعات، کودتای نظامی، شورش، بمب‌گذاری و فعالیت‌های ستیزه‌جویانه در زمره این موضوعات هستند. بطور مثال، میزان حملات تروریستی داعش به مکان‌های دولتی و عمومی، دولت عراق را تضعیف کرده است.

۱۱. اختلاف در بین مقامات و نخبگان سیاسی. زمانی که برای دستیابی به قدرت از سوی رقبا هر کدام اقدامات افراطی برای پیروزی بر طرف مقابل را در پیش می‌گیرد، امنیت اجتماعی به خطر می‌افتد. جنگ قدرت، انتخابات ناقص، رقابت‌های سیاسی در زمره این شاخص هستند.

۱۲. مداخلات خارجی؛ زمانی که دولت‌ها از انجام تعهدات داخلی و بین‌المللی خود ناتوان می‌شوند، دیگر بازیگران در امور داخلی آن کشور به بهانه کمک به انجام وظایف دولت، دخالت می‌کنند. از جمله، کمک‌های خارجی، حضور صلح بانان، حضور نمایندگانی از سازمان ملل متحد، دخالت‌های نظامی خارجی، تحریم‌ها و میزان اعتباراتی که به آن کشور اختصاص داده می‌شود نمونه‌هایی از این موارد هستند (The Fund for Peace, 2016:12).

علاوه بر شاخص‌های فوق که برای بررسی میزان شکنندگی دولت‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد، در طی فرایند شکل‌گیری شکننده‌گی، برخی از ویژگی‌ها به صورت مشترک در بین تمامی

دولت‌های شکننده وجود دارد. ویژگی نخست مشترک بین دولت‌های شکننده، حق حاکمیت رسمی دولت‌های شکننده است که از سوی جامعه بین المللی به رسمیت شناخته شده است، دوم، مدیریت کشور در دولت‌های شکننده از سوی اشخاصی صورت می‌گیرد که نه تنها نگران تامین امنیت، نظام و رفاه و آزادی مردم نبودند، بلکه تنها در پی کنترل دولت به عنوان منبع درآمد خود و تامین اهداف کوتاه مدتشان مبنی بر افزایش قدرت و ثروت‌اند. در نهایت سومین ویژگی، ناشی از سلطه خارجی است. تسلط سنتی سلطه خارجی بر روی کشورهای شکننده همواره یکی از موضوعات کلان و بین‌المللی بوده است که بر روند شکنندگی دولت‌ها تاثیر مستقیم گذاشته است (بروک و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۲).

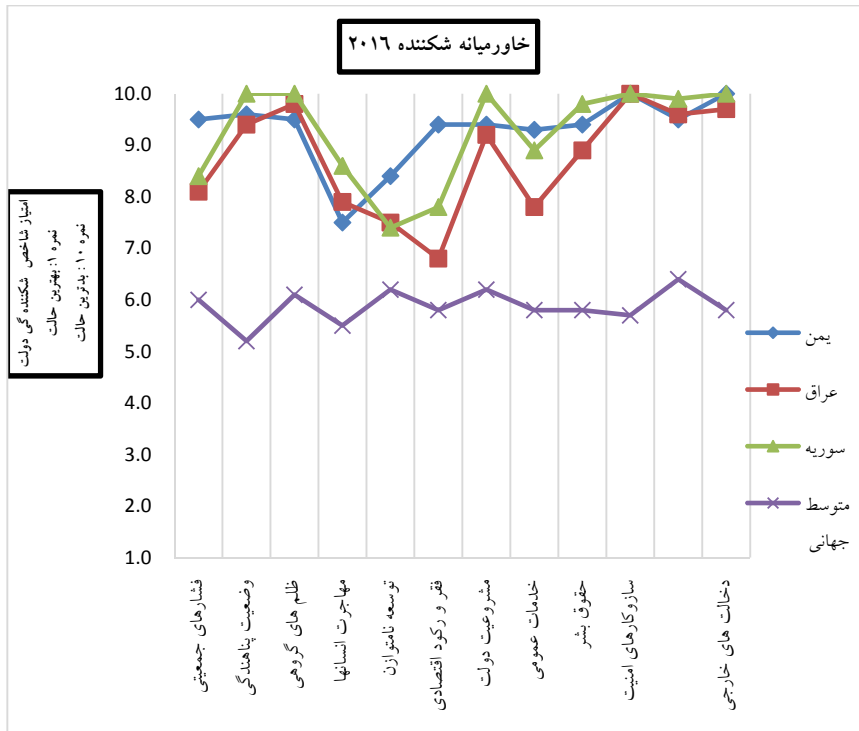
یکی از مولفه‌هایی که رابطه مستقیمی با جذب گردشگر در منطقه و در درون هر کدام از کشورهای منطقه خاورمیانه دارد، ظرفیت و توانمندی کشورهای منطقه در تامین امنیت است. در شرایط کنونی در خاورمیانه، بیشتر از اینکه فضای امنیتی باثبات، نمایان باشد، بیشتر موارد ناامنی قابل رویت هستند. گسترش ناامنی خاورمیانه را در موقعیت شکنندگی قرار داده است. شکنندگی کشورها در تامین امنیت در سطح داخل و در ادامه در سطح منطقه، فضای پیچیده امنیتی را باعث می‌شود که می‌توان به آن خاورمیانه شکننده گفت.

۳. موقعیت شکننده‌گی خاورمیانه

با توجه به تشدید افراط‌گرایی در خاورمیانه، گسترش این گونه دولت‌ها و آن هم همسایه جمهوری اسلامی ایران، در بلند مدت چالش‌های زیادی را ایجاد خواهد کرد. یکی از چالش‌هایی که در منطقه در حال گسترش است و چرخه‌ای از تهدیدات امنیتی را متوجه منافع و امنیت جمهوری اسلامی ایران می‌کند حاکمیت فضای امنیتی در منطقه و دولت‌های واقع در منطقه است. این موضوع برای سیاست خارجی توسعه‌گرای جمهوری اسلامی ایران که برای جذب گردشگر هدف گذاری کرده است، از اهمیت زیادی برخوردار است. چرخه ناامنی که از آن به عنوان مخمصه امنیتی شدن منطقه و دولت‌های منطقه نام می‌بریم، این است که دولت‌های منطقه با کاهش قدرت و اقتدار مرکزی خود موجب ورود و دخالت بازیگران داخلی و خارجی برای کمک به آنها برای مدیریت چالش‌های فوق می‌شوند.

دولت‌های شکننده در ابتدا برای کمک به افزایش اقتدار دولت از بازیگران داخلی و خارجی درخواست کمک می‌کنند، اما در ادامه این درخواست موجب وابستگی دولت‌های شکننده منطقه، به بازیگران خارجی و داخلی می‌شود.

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ضمن تلاش برای در پیش گرفتن ملاحظات امنیتی خود در منطقه باید تلاش کند فضای توسعه و دستیابی به توسعه اقتصادی در منطقه برای کشورهایی که در این منطقه در آن مسیر گام بر می‌دارند را فراهم نماید و از طرفی به دولت‌های شکننده همسایه برای افزایش روند دولت ملت سازی و ایجاد صلح در داخل کشور کمک کند (رشیدی و صالحی، ۱۳۹۴). اقدام فوق باعث می‌شود فضای امنیتی لازم برای جذب گردشگر در منطقه فراهم آید. در ادامه، وضعیت ناامن و شکننده برخی از کشورهای منطقه خاورمیانه با استناد به آمار ارائه می‌شود که خود گویای شرایط نامناسب و گردشگر زدای خاورمیانه است، که در صورت نبود مدیریت لازم به دیگر کشورهای واقع در منطقه و در نهایت تمام خاورمیانه سرایت می‌کند.

نمودار ۱: وضعیت شکننده‌گی برخی از کشورهای منطقه خاورمیانه

(The Fund for Peace, 2016)

همانطور که در نمودار فوق ملاحظه می‌کنیم، دولت‌های شکننده واقع در خاورمیانه در ابعاد مختلف از وضعیت عمومی مناسب برخوردار نیستند. بر اساس آمار شاخص دولت‌های شکننده، در میان ۱۷۸ کشور، یمن با رتبه ۴، سوریه با رتبه ۶ و عراق با رتبه ۱۱ از جمله کشورهای هستند که در موقعیت حاد شکننده‌گی قرار دارند. هر کدام از موارد فوق به بخشی از ضعف امنیتی در داخل بر می‌گردد. با وجود موارد فوق، ضریب امنیتی در کشورهای سوریه، عراق و یمن کاهش یافته و در ادامه به کل منطقه سرایت می‌کند. دومینوی فوق، موجی از شکننده‌گی در خاورمیانه را ایجاد می‌کند که در بلند مدت بر توسعه صنعت گردشگری تاثیر منفی برجای می‌گذارد.

۴. گذار از توریسم به تروریسم در خاورمیانه

بخش گردشگری و افزایش میزان سرمایه‌گذاری خارجی برای توسعه منطقه از اهمیت بالایی برخوردار است. اما به رغم تمامی تلاش‌ها، یک معادله چند مجهولی در منطقه ایجاد شده که روند جذب گردشگر را با کندی مواجهه کرده است. به این معنا که منطقه خاورمیانه هر چند، زمانی به عنوان یکی از مناطق مهم در جذب توریسم بوده است، اما در شرایط کنونی منطقه‌ای جذاب برای جذب توریست‌ها است. خاورمیانه در میان دیگر مناطق جهان بدترین وضعیت را در صلح جهانی دارد. وضعیت فوق، بویژه در یمن، عراق و سوریه همه‌گیر شده است. رشد خشونت و پیدایش گروه تروریستی داعش در منطقه یکی از مهم‌ترین مصادیق ایجاد ناامنی در منطقه است. در منطقه خاورمیانه نه تنها ثبات و آرامش ایجاد نشده، بلکه نسبت به سالهای قبل بر بی‌ثباتی و ناآرامی در منطقه افزوده شده است. در همین زمینه بر اساس آمار موسسه صلح و اقتصاد، کشورهای عراق و سوریه از بین ۱۶۲ کشور، به ترتیب جایگاه ۱۶۱ و ۱۶۲ را در زمینه صلح و ثبات دارند. عراق و سوریه از جمله ناامن‌ترین کشورها هستند که در آنها روند صلح و امنیت با چالش زیادی روبروست و در بلند مدت بر دیگر کشورهای همسایه در خاورمیانه تاثیرگذار خواهند بود (The Institute for Economics and Peace, Peace Index, 2015, : 1-15).

رشد گروه‌های تروریستی در خاورمیانه، نه تنها بر روند توسعه در منطقه تاثیر منفی می‌گذارد، بلکه در ادامه زیرساخت‌های اولیه را برای دستیابی به توسعه از بین می‌برد. امنیت و ناامنی همچون آهن ربا عمل می‌کند. اگر خاصیت آهن ربا، امنیت ساز و با ثبات کننده باشد، توجه گردشگران را به منطقه جلب می‌کند و در مقابل به هر میزان ناامنی در منطقه توسعه پیدا کند شرایط جذب توریست‌ها در منطقه فراهم می‌شود. در واقع، نتیجه منطقی گسترش تروریسم، ترور صنعت توریسم است (Mukesh Ranga, & Priyanka Pradhan, 2014:29-30).

بررسی گسترش تروریسم در مقابل توریسم در منطقه نه تنها از طریق رصد کردن تحولات امنیتی در منطقه قابل مشاهده است بلکه در این پژوهش با استناد به آمارهای بین‌المللی معتبر در مورد جذب تروریسم در منطقه به خوبی می‌توان این فرضیه را به اثبات رساند.

بر اساس برنامه‌های پنج ساله توسعه، اقتصاد مقاومتی و سند چشم‌انداز بیست ساله، جمهوری اسلامی ایران نیازمند کاهش وابستگی اقتصاد خود به منابع معدنی، نفت و گاز و همزمان سرمایه‌گذاری بر روی ظرفیت‌های اقتصادی مولد و کارآمد در داخل است. ایران در مرحله گذار از مرحله اول رقابت‌پذیری یعنی، مرحله مبتنی بر عوامل تولید است. در این مرحله کشورها عمدتاً بر اساس منابع خدادادی و نیروی کار غیر ماهر به رقابت می‌پردازند. از جمله مهم‌ترین رکن رقابت‌پذیری که پتانسیل لازم برای ورود دیپلماسی اقتصادی فراهم می‌کند اندازه بازار ایران است. بر اساس گزارش مجمع جهانی اقتصاد در سال ۲۰۱۵ در مورد رقابت‌پذیری، ایران در اندازه بازار داخلی از میان ۱۴۰ کشور رتبه ۱۸ را به خود اختصاص داده است (Schwab, 2015:205).

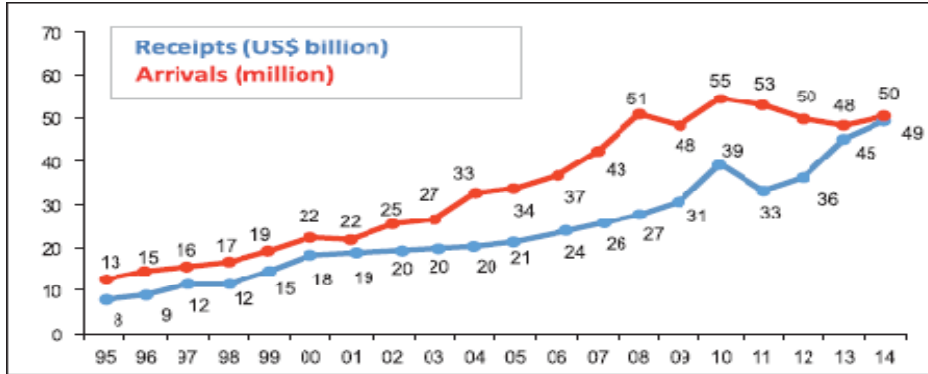
نقش بخش گردشگری در افزایش حجم بازار ایران، از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. نکته‌ای که در این زمینه لازم است در ایران به آن توجه شود، عملیاتی کردن اهداف برنامه‌های توسعه مستلزم شرایط متعددی است که امنیت به عنوان یکی از مهم‌ترین آنهاست. در واقع، توریسم به عنوان یک نیروی محرک برای ایجاد همگرایی میان جوامع و فرهنگهای مختلف در سطح جهان محسوب می‌شود. هر چند همه افراد جامعه در کشورهای مختلف به صورت عادلانه از مزیت‌های آن بهره نمی‌برند، اما کماکان به عنوان یک صنعت مهم و تاثیرگذار محسوب می‌شود. توریسم به ابزار کارآمد برای توسعه اقتصادی برای بیشتر کشورها و جوامع تبدیل شده است. به خصوص بیشتر برای آن دسته از کشورهایی که صنایع قدیمی آنها کهنه و منسوخ شده و حتی برای آنهایی که تلاش می‌کنند وضعیت کلی اقتصاد خود را بهبود بخشند (Reid, 2003:1).

توریسم نقش عمده‌ای را در پیشرفت اقتصادی و اجتماعی از طریق ایجاد اشتغال، افزایش درآمدهای صادراتی، توسعه زیر ساختها به خصوص برای کشورمان که سیاست خارجی توسعه‌گرا را در پیش گرفته، بر عهده دارد. در طول شش دهه گذشته تا کنون جایگاه توریسم بطور عمده توسعه پیدا کرده و به یکی از مهم‌ترین مولفه‌های اقتصادی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه تبدیل شده است. با وجود شوک‌های ناگهانی که در مقابل جذب گردشگران بوجود آمده، اما توریسم رشد خود را همچنان حفظ کرده است.

بر اساس آمارهای بین‌المللی، روند ورود گردشگران در جهان در طی شش دهه گذشته صعودی بوده است. به گونه‌ای که تعداد گردشگر از ۲۵ میلیون نفر در سطح جهان در سال ۱۹۵۰ به

بیش از ۲۷۸ میلیون نفر در سال ۱۹۸۰ و ۵۲۷ میلیون نفر در سال ۱۹۹۵ و ۱۱۳۳ میلیون نفر در سال ۲۰۱۴ افزایش پیدا کرده است. به همین میزان، درآمد حاصل از ورود گردشگران در جهان از ۲ میلیارد دلار در سال ۱۹۵۰ به ۱۰۴ میلیارد دلار در سال ۱۹۸۰ و ۴۱۵ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۵ و ۱۲۴۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۴ افزایش پیدا کرده است. پیش‌بینی می‌شود، افزایش جذب گردشگر در یک دوره بیست ساله در فاصله سالهای ۲۰۱۰ تا ۲۰۳۰ سالیانه، به بیش از ۳/۳ درصد افزایش پیدا کند و تعداد آن به یک میلیارد و ۸۰۰ میلیون نفر در سال ۲۰۳۰ برسد (UNWTO Tourism, Highlights, 2015:2).

بر اساس گزارش مجمع جهانی اقتصاد، در سال ۲۰۱۵ صنعت گردشگری و مسافرت، رشد مناسبی را تجربه کرده است. با وجود رشد آهسته اقتصادهای توسعه یافته و تنش‌های ژئوپلیتیکی در برخی از مناطق از جمله خاورمیانه، بخش مربوط به گردشگری و مسافرت به میزان ۹ درصد از سهم تولید ناخالص جهانی، افزایش یافته است که در حدود هفت تریلیون دلار تخمین زده می‌شود (Crotti & Misrahi, 2015: 3). منطقه خاورمیانه با وجود اینکه در زمینه جذب گردشگران رشد پنج درصدی را تجربه کرده است، اما به خاطر موانع و چالش‌های اخیر باعث شده، روند جذب گردشگران (علیرغم تلاش برخی از کشورهای منطقه) کاهش یابد (Crotti & Misrahi, 2015:17). معضل امنیتی در خاورمیانه نه تنها فروکش نکرده بلکه هر روز بر ابعاد آن افزوده می‌شود. در ادامه پژوهش، تاثیر ناامنی بر افزایش جذب توریسم در منطقه توضیح داده می‌شود. همانطور که ملاحظه می‌کنیم روند جذب توریسم در خاورمیانه در دوره‌ای با کاهش محسوس روبرو شده، که به نظر می‌رسد یکی از عوامل آن افزایش ناامنی و بحران ناامنی است که در منطقه خاورمیانه از سال ۲۰۱۱ به بعد شکل گرفته است.

نمودار ۲: میزان جذب گردشگر و درآمد حاصل از آن در منطقه خاورمیانه در فاصله ۱۹۵۵ تا

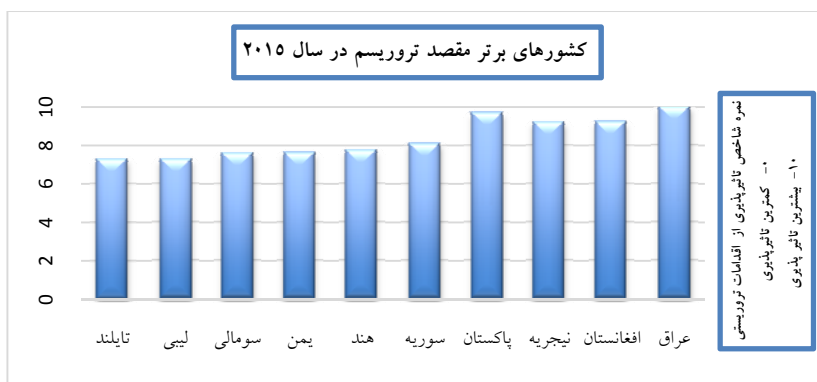
۲۰۱۴

(World Tourism Organization, 2014:67)

بر اساس شواهد و تحولات پیش رو، خاورمیانه نه تنها جایگاه ورود گردشگران است، بلکه در کنار آن توریست‌ها نیز به منطقه سرازیر شده‌اند. بر اساس شاخص جهانی تروریسم، اقدامات تروریستی تا سال ۲۰۱۵ روند صعودی داشته است. در این مدت میزان مرگ و میر ناشی از اقدامات تروریستی در سال ۲۰۱۴ تعداد ۳۲ هزار و ۶۵۸ نفر بوده که حدود ۸۰ درصد نسبت به سال ۲۰۱۳ افزایش پیدا کرده است. نکته جالب توجه در آمار این است که بیش از ۷۸ درصد کشته‌های ناشی از اقدامات تروریستی فقط در پنج کشور عراق، نیجریه، افغانستان، پاکستان و سوریه است، که بیشتر آنها نزدیک به سرزمین جمهوری اسلامی ایران است (The Institute for Economics and Peace, 2015:9). در سال ۲۰۱۵ از میان ۱۰ کشور اول که از اقدامات تروریستی متاثر شده‌اند در سه منطقه خاورمیانه، آسیای جنوب غربی و آفریقا می‌توان به ترتیب به عراق، افغانستان، نیجریه، پاکستان، سوریه، هند، یمن، سومالی، لیبی و در نهایت تایلند اشاره کرد. در این میان، خاورمیانه سهم عمده‌ای را به خود اختصاص داده است (The Institute for Economics and Peace, 2015:10).

هزینه‌های اقتصادی گسترش تروریسم در سطح جهان از سال ۲۰۰۱ تا کنون به میزان زیادی افزایش یافته است. به گونه‌ای که هزینه‌های اقتصادی تروریسم تا سال ۲۰۱۴ به بیش از ۵۲ میلیارد افزایش یافته است. هزینه‌ای که به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر اقتصاد جهان تحمیل شده است (The Institute for Economics and Peace, 2015:61). خاورمیانه یکی از مناطقی است که بیشترین تاثیر را از گسترش تروریسم داشته است. بیش از ۷۵ درصد هزینه ایجاد شده در خاورمیانه

ناشی از گسترش تروریسم بوده است. در همین رابطه، کشور عراق، هزینه‌ای بالغ بر ۱۹ میلیارد دلار از گسترش ناامنی متقبل شده است، که البته اگر هزینه تاثیر مخرب گسترش تروریسم بر زیر ساخت‌ها و سطح زندگی مردم اضافه شود، هزینه تمام شده در این کشور بیش از رقم فوق است (The Institute for Economics and Peace, 2015:73)

نمودار ۳: کشورهای برتر مقصد تروریسم در سال ۲۰۱۵

(The Institute for Economics and Peace, 2015:10)

در بررسی‌های صورت گرفته، نکته جالب این است که کشورهای روسیه، فرانسه، آلمان، انگلیس، بلژیک، بوسنی و هرزگوین، چین، سوئد و استرالیا در زمره ۱۰ کشوری هستند که بیشترین تعداد تروریستها از میان این کشورها در جنگ سوریه و عراق حضور پیدا کرده‌اند (The Institute for Economics and Peace, 2015:47). البته جذابیت خاورمیانه برای تروریستها فقط به این کشورها محدود نمی‌شود بلکه در ادامه به سه گروه اصلی از آنها اشاره می‌شود.

گروه اول: ورود تروریست‌ها به منطقه از میان کشورهای خاورمیانه و آفریقای شمالی؛ بر اساس آمار نهادهای رصد کننده جریان ورود تروریست‌ها به منطقه خاورمیانه، مبداء بخشی از جنگجویان و تروریستها، از بین برخی از کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی است. تخمین زده شده که در حدود بیش از ۱۳ هزار نفر از جنگجویان و تروریستهای اعزامی به منطقه خاورمیانه از بین کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی است. البته برخی از این کشورها در منطقه خاورمیانه قرار گرفته‌اند (The Institute for Economics and Peace, 2015:48). آمار فوق، نشانگر این است که کارآمدی و کارایی دولت‌های خاورمیانه برای کنترل امنیت منطقه کاهش یافته است. جذب

گردشگر بیشتر از هر چیز نیازمند توجه بازیگران منطقه‌ای به مقوله امنیت است، اما در شرایط کنونی چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرد.

گروه دوم: ورود تروریستها از کشورهای اروپای غربی و آمریکا

بر اساس آمار تخمینی، در حدود هفت هزار نفر از تروریستهای حاضر در خاورمیانه از این دسته از کشورها در فاصله سالهای ۲۰۱۳ تا ۲۱۰۵ در منطقه حضور پیدا کرده‌اند (The Institute for Economics and Peace, 2015:48). روند سرازیر شدن تروریستها به خاورمیانه از میان کشورهای غربی گویایی این واقعیت است که حتی تلاش نهادهای بین‌المللی همچون سازمان ملل برای ارائه برنامه توسعه به کشورهای در حال توسعه در خاورمیانه با یک تناقض عمده روبروست. از یک طرف ارائه طرح و برنامه برای توسعه زیرساخت‌ها و افزایش کارآمدی دولت‌های واقع در منطقه همچون طرح حکمرانی مطلوب و تاکید بر توسعه پایدار و از طرف دیگر ناتوانی در کنترل ورود بازیگران و گروه‌های ناامن در منطقه است.

گروه سوم: ورود تروریست‌ها از کل جهان به منطقه خاورمیانه

بر اساس آمار، بیش از هفت هزار نفر در این دسته از کشورها قرار دارند که هرکدام از آنها متناسب با مقاصد و جذابیت‌هایی که ناشی از هرج و مرج بوجود آمده است، درخاورمیانه حضور پیدا کرده‌اند (The Institute for Economics and Peace, 2015:48). همانطور که در آمار فوق ملاحظه می‌کنیم، در مجموع به صورت تقریبی حدود ۳۰ هزار نفر در خاورمیانه حضور پیدا کرده‌اند. روند روبه رشد این گروه‌ها در منطقه بیان‌گر این است که برای این دسته از تروریست‌ها منطقه خاورمیانه جذابیت لازم را دارد. به عبارت دیگر ناامنی در منطقه، شرایط جذب تعداد بیشتری را فراهم می‌کند. کشورهای همسایه ایران با معضلات امنیتی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی متعددی روبرو هستند و هر کدام از موارد فوق در بلند مدت می‌تواند منافع و امنیت ایران را به خطر بیندازد. بررسی حل معضلات منطقه‌ای و داشتن استراتژی برای کنترل و حل بحران‌های موجود مسیر نمی‌شود مگر اینکه دستگاه سیاست خارجی توجه بیشتری به دیپلماسی منطقه‌ای داشته باشد.

بر اساس قانون اساسی، نوعی اولویت‌بندی از مناطق و کشورها در سیاست خارجی ایران صورت گرفته است. به طوری که منطقه خلیج فارس، خاورمیانه و آسیای میانه جزء اولویت روابط و سیاست خارجی ایران تعریف و تلقی می‌شوند. از این رو توسعه روابط و مناسبات با کشورهای همسایه، مسلمان در حال توسعه آفریقایی و آسیایی و کشورهایی که نیازهای ضروری ایران را تامین می‌کنند در اولویت قرار دارند. اما در عمل حفظ این اولویت بندی چندان پایدار و سازگار نبوده است (دهقانی فیروز آبادی، ۱۳۸۷: ۲۸۰).

ماهیت نظام بین‌الملل در دنیای امروز به شکلی است که به همان اندازه که دامنه نقش و نفوذ و منافع ملی قدرت‌ها در دنیا افزایش می‌یابد به همان اندازه ضرورت گسترش تعامل و همکاری و نیاز به ائتلاف و تمرکز بر منطقه‌گرایی گسترش پیدا می‌کند. ایران به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی خود، از جمله قرارگرفتن در بین بحرانهای منطقه‌ای عراق و افغانستان و پاکستان و همچنین ماهیت مسایل سیاسی-امنیتی که با آنها روبرو است، به نوعی با مسایل نظام امنیت بین‌الملل در ارتباط مستقیم است. گسترش نقش و دامنه منافع سیاسی-امنیتی و اقتصادی ایران در سطح منطقه و جهان بر نیاز به تعامل و شناخت بیشتر از مناطق مختلف جهان به خصوص منطقه خاورمیانه و محیط اطراف ایران افزایش یافته است (برزگر، ۱۳۸۸: ۳۴).

نتیجه‌گیری

اغلب کشورها در قرن بیست و یکم اهداف توسعه هزاره و دستیابی به توسعه پایدار را سرلوحه کار خود قرار داده‌اند. کشورهای واقع در خاورمیانه از این امر مستثنی نبوده و لازم است همانند دیگر کشورها برای توسعه، پیشرفت و دستیابی به قدرت و ثروت تلاش کنند. از جمله از روش‌هایی که در این زمینه می‌تواند به کشورهای منطقه کمک نماید افزایش جذب گردشگر و توریسم است. جذب گردشگر در منطقه نه تنها افزایش ثروت و قدرت ملی را برای کشور میزبان به همراه دارد، بلکه در ادامه شرایط توسعه پایدار در منطقه را فراهم می‌کند. اما یکی از مهم‌ترین شرایط برای جذب توریسم و گردشگر، ثبات و امنیت در منطقه است. امنیت زیربنای لازم برای ورود توریسم به منطقه را فراهم می‌کند. رشد توریسم و ارتقاء امنیت رابطه مستقیمی با هم دارند. هر چقدر از ضریب امنیت منطقه کاسته شود به همان مقدار شرایط ورود توریسم در منطقه با مشکل مواجه می‌شود.

به نظر می‌رسد برای کشورهای خاورمیانه دو مسیر پیش رو است. مسیر نخست، تلاش برای افزایش ثبات و امنیت که باعث جذب گردشگر می‌شود و مسیر دوم، ناامنی که باعث جذب تروریست می‌شود. البته عواقب دو مسیر فوق یکی نیست. توریسم به امنیت بیشتر و پایدار منجر می‌شود و تروریسم به ناامنی بیشتر و تخریب زیرساخت‌های منطقه منجر می‌شود. خاورمیانه گرفتار محصمه امنیتی شده است. محصمه فوق برای هیچکدام از کشورهای منطقه به خصوص جمهوری اسلامی ایران مفید نخواهد بود و از جمله اثرات آن تضعیف صنعت گردشگری در منطقه است که در صورت استمرار، بر روند توسعه اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران تاثیر منفی بر جای می‌گذارد.

منابع

الف) فارسی

۱. ابراهیم زیاده آسمین، حسین (۱۳۹۳)، *مقدمه‌ای بر توریسم و امنیت آن*، تهران: سخنور.
۲. برزگر، کیهان (۱۳۸۸)، «منطقه‌گرایی در سیاست خارجی ایران»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، مرکز مطالعات عالی بین‌المللی دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ویژه همایش مطالعات منطقه‌ای، سال دوم، شماره ۵، زمستان.
۳. بروک، لوتار، هانس هنریک هلم، جرج سورنسن و میشل استول (۱۳۹۴)، *دولت‌های شکننده، جامعه شناسی جنگ و منازعه در دنیای مدرن*، ترجمه احمد رشیدی، تهران: امیرکبیر.
۴. بخارایی، احمد، محمد حسن شربتیان و اعظم احمدی (۱۳۹۳)، «امنیت اجتماعی، ضرورتی در ترویج صنعت گردشگری»؛ (مطالعه موردی: کلانشهر مشهد) *مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، سوم، شماره ۱۱، زمستان.
۵. دهقانی فیروز آبادی، سید جلال (۱۳۸۷)، *چارچوبی مفهومی برای ارزیابی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک مصلحت نظام.
۶. رشیدی، احمد و مختار صالحی (۱۳۹۳)، «ماهیت دولت‌های شکننده؛ چالش‌ها و الزامات آن بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، در *دیپلماسی نوین و سیاست خارجی ایران، هفتمین همایش سالانه انجمن ایرانی روابط بین‌الملل*، اسفندماه.
۷. روحانی، حسن (۱۳۹۰)، *امنیت ملی و نظام اقتصادی ایران*، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک مصلحت نظام.
۸. صیدایی، سید اسکندر و زهرا هدایتی مقدم (۱۳۸۹)، «نقش امنیت در توسعه گردشگری»، *فصلنامه علوم تخصصی دانشگاه آزاد اسلامی*، سال چهارم، شماره هشتم، بهار.
۹. لطفی‌فر، مجتبی و حسین یغفوری (۱۳۹۱)، «نقش امنیت در توسعه گردشگری»، *مورد شناسی، چابهار، اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران*، کد مقاله ۱۰۲۵.
۱۰. نوبخت، محمد باقر و الهام پیروز (۱۳۸۷)، *توسعه صنعت گردشگری در ایران؛ موانع و راهکارها*، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، معاونت پژوهشی، دفتر گسترش تولید علم.

ب) انگلیسی

1. Ahlfeldt, Gabriel M., Franke, Bastian and Maennig, Wolfgang (2015), "Terrorism and International Tourism: the Case of Germany", *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 235 (1). pp. 3-21.
2. Crotti, Roberto and Misrahi, Tiffany. (2015), "The Travel & Tourism Competitiveness Index 2015: T&T as a Resilient Contribution to National Development", in: *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015*, by, Klaus Schwab, (Geneva: World Economic Forum).
3. Mukesh Ranga, & Priyanka Pradhan (2014), " Terrorism Terrorizes Tourism: Indian Tourism, effacing myths?", *International Journal of Safety and Security in Tourism*. Issue 5, pp. 26-39.
4. Reid, Donald G. (2003), *Tourism, Globalization and Development Responsible Tourism Planning*, London: Pluto Press.
5. OECD Report (2014), *Fragile States 2014 Domestic Revenue Mobilization in Fragile States*, Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD) Publication.
6. Schwab, K. (2015), *The Global Competitiveness Report 2014-2015*, (Geneva: World Economic Forum), at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf
7. The Institute for Economics and Peace (2015), *Global Terrorism*, The Institute for Economics and Peace, Sydney, New York and Mexico City, www.economicsandpeace.org.
8. The Institute for Economics and Peace.(2105), *Global Peace Index*, Sydney, New York and Mexico City, www.economicsandpeace.org
9. World Tourism Organization (2015), *UNWTO Annual Report 2014*, UNWTO, Madrid. Website: www.unwto.org
10. World Tourism Organization (2015), *UNWTO Tourism Highlights*,
11. www.unwto.org/pub.Http://www.eunwto.org/doi/book/10.18111/9789284416899-Monday, January 04, 2016 1:10:35 AM -IP Address:37.114.206.10.
12. The Fund for Peace (2016), *The Fragile States Index*, Washington, D.C., www.fundforpeace.org.